

УДК 355.233:811(477)

Тетяна Ворона,Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ
ORCID ID:0000-0001-5544-3341**Анна Ворона,**Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ
ORCID ID:0000-0002-4910-2249
DOI: 10.33099/2617-1775/2020-02/111-119

МОВНА ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

Статтю присвячено мовній освіті дорослих у Збройних силах України. Основна увага зосереджена на ролі державної мови, як об'єднуючого чинника нації. Орієнтуючись на концепцію «Освіта впродовж життя», автор акцентує, що особливу увагу варто приділяти розвитку компетентної складової зростання кожної особистості, а особливо мовній освіті. У дослідженні підкреслюється, що мовна освіта може виступати в кількох площинах як життєва потреба, функція суспільства, орієнтація та зростання, кожній із яких має бути приділена належна увага.

Ключові слова: мовна освіта дорослих; мовна освіта в Збройних силах України; національні інтереси; мовний етикет; копролалія.

Постановка проблеми. Людство за свою історію пережило багато воєн і конфліктів, проте вектори єдності та демократії, цивілізованого вирішення проблем і розвитку культури все ж таки завжди були пріоритетними. Ключову роль у встановленні довіри та порозуміння, налагодженні діалогу відіграла освіта, а саме її мовний аспект.

Зростання міграційних процесів, глобалізація, сплеск інформаційних технологій мають не аби-який вплив на людину, і на жаль, не завжди позитивний. Посилюються рівні різноманітності, поляризуються погляди, бажання, цінності. І за таких умов мають бути фактори, які нас об'єднують, враховуючи мультикультурність демократичного суспільства та підштовхуючи до налагодження міжкультурного діалогу. Одним із таких об'єднуючих факторів є мова, яка може виступати в різних ролях: і як засіб спілкування, і як матеріальний носій інформації, або світоглядний дух нації.

Мова не є сталим поняттям. Вона постійно розвивається під дією певного соціального контексту, згідно якого відбувається реагування на зміни в суспільстві залежно від історичної епохи й характеру історично-соціальних обставин.

Також ми звернемо увагу, що розвиток особистості здійснюється за допомогою вивчення мови як засобу соціокультурної взаємодії й пізнання, є основою соціальної єдності. Саме тому в умовах глобальної комунікації проблема мовної освіти і як окремої її ланки – мовної освіти дорослих набувають особливої актуальності.

Фокусуючи увагу на мовній освіті дорослих, у цьому дослідженні ми зупинимося на ролі державної мови України в Збройних силах. Зазначимо, що

для поняття «мовна освіта» в науковій літературі англійською мовою існує 2 терміни – «language acquisition» і «language learning», де перший термін – дослівно «оволодіння мовою» – застосовується переважно стосовно вивчення першої, найчастіше рідної, мови. Рідною мовою для більшої частини населення нашої країни все ж таки є українська мова.

Також у самій темі дослідження спостерігається певна логічна тотожність: мовна освіта дорослих є актуальною в умовах сьогодення, а сама мова виступає об'єднуючим чинником нації, згідно Основного Закону України «держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України», а «захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України» [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами мовної освіти дорослих є у фокусі вивчення багатьох дослідників, серед яких можна назвати Б. Антоненко-Давидович, Н. Бабич, Г. Волкотруб, Д. Гринчишина, А. Корж, А. Капелюшного, О. Пономарів, А. Токарську. Про культуру мовлення й мовне професійне спілкування піднімають наукові дискусії Я. Радевич-Винницький, О. Сербенська, І. Кочан, А. Середницька та ін. Питаннями теорії і практики соціокультурного розвитку україномовної особистості займалися М. Вашуленко, Н. Голуб, О. Горошкіна, К. Климова, Т. Мельник, М. Пентилюк, Н. Остапенко, О. Потапенко, О. Семенов, Л. Скуратівський, В. Шляхова та ін. Але проблема мовної освіти дорослих та ще й у Збройних силах України залишається мало дослідженою.

Метою статті є аналіз питань мовної освіти дорослих саме в Збройних Силах України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна чітко обрала шлях на європейську інтеграцію й здійснює модернізацію освітньої діяльності за європейськими вимогами. У цьому контексті посилюється роль освіти дорослих як важливого чинника суспільного прогресу та конкурентоспроможності держави. Враховуючи сучасні освітні тенденції та зміну акцентів освіти із предметно орієнтованої на особистісно орієнтовану, відбуваються трансформації і в концепції «Освіта на все життя». Натомість ми орієнтуємося на концепцію «Освіта впродовж життя», що уможлиблює становлення особистості як компетентної, враховуючи розвиток бази знань, умінь та навичок, формування соціального досвіду та рівня цінностей і ставлень.

Детально розглядаючи широкий спектр взаємопов'язаних питань: як навчаються дорослі, якими є їх освітні потреби; які методики можна підбирати для їх навчання; якою є специфіка відносин у системі навчання дорослих, приходимо до висновку, що ці та інші питання є предметом вивчення наукових шкіл різних країн. М. Ноулз, В. Сміт (США), П. Джарвіс (Великобританія), Ф. Пеггелер (Німеччина), Г. Хансельман (Швейцарія), Є. Радлінська, А. й К. Стоговські (Польща), А. Василюк, А. Вербицький, М. Громкова, І. Колесникова, А. Митіна, Н. Ничкало, В. Олійник (Україна) зосереджують свої

наукові дослідження на пошуках нових моделей і технологій навчання дорослих, розробці теоретичних концепцій, розвитку компетентності тощо.

Проте якщо певною мірою узагальнити наукові дослідження в сфері освіти дорослих, можна дійти висновку, що у фокусі уваги різних питань «червоною лінією» проходять мова й культура, як провідні фактори становлення особистості в дорослому віці, розвитку суспільного прогресу й сучасних цивілізацій.

Взаємодія мови, культури й освіти може розглядатися в різних аспектах: від рівня розвитку кожної особистості до соціокультурного рівня нації. Від так мовна освіта є доволі вагомим фактором формування особистості й має бути однією із складових частин освітньої політики держави в умовах гуманізації та гуманітаризації освіти.

Аналіз нормативно-законодавчих актів України в сфері освіти показує, що серед актуальних завдань визначено «забезпечення доступності здобуття якісної освіти протягом життя для всіх громадян», а серед напрямків – «розширення україномовного освітнього простору» [2]. Тому мовна освіта є базовим компонентом розвитку особистості на різних рівнях освіти: від дошкільної та шкільної, до вищої й впродовж життя.

У XXI столітті серед економічних, соціальних, духовно-моральних викликів, українці зіткнулися ще й із політичними – загроза втрати національної єдності та територіальної цілісності. В соціально-політичній площині сьогодні проходять дебати: хто й яким чином може захистити цілісність української території, яким чином можна зберегти й укріпити національну єдність та ін. І в таких реаліях мовна освіта в Збройних силах України набуває не аби-якого значення.

У такому форматі мовна освіта може виступати вагомим знаряддям захисту національних інтересів держави. Питаннями мови, мовної освіти й політики опікуються як одномовні, так і багатомовні держави. Візьмемо за приклад хоча б такий факт, у 1998 році Сенат США підтвердив, що «майбутнє нації залежить від консолідації на основі мови... єдиною мовою на території країни визнається англійська... проте ніхто не ставить за мету посягати на культурно-мовні відмінності» [3]. Велику увагу виробленню засад мовної освіти й політики приділяють країни Прибалтики. Із кінця XX століття вони взяли курс на упровадження державних мов у всі сфери суспільного життя, здійснення системи заходів щодо інтеграції російськомовної громади в мовні процеси. І хоча така практика зазнала критики від різних міжнародних інституцій, мовна політика в цих країнах рухається в зазначеному напрямку.

Українські науковці також мають стійкі переконання щодо того, як може мова стати консолідуючим чинником у захисті національних інтересів. У своїх наукових доробках І. Ющук, опираючись на міжнародний досвід, переконує, що «єдина для всього суспільства державна мова дає змогу сконцентрувати його інтелектуальний потенціал й може перерости в могутню рушійну силу суспільного прогресу» [4, с. 23].

Таким чином, як збройні сили держави, так і сама мова можуть бути захисниками інтересів населення країни, забезпечувати їх солідарність і, відповідно, стабільність суспільного розвитку.

Приймаючи в якості вихідної тези дослідження про освіту американського вченого Дж. Дьюї про освіту загалом [5, с. 3], у нашому дослідженні ми застосуємо ці напрацювання для аналізу мовної освіти дорослих у Збройних силах України. Отже, мовна освіта може виступати в кількох сферах існування:

- мовна освіта як життєва потреба;
- мовна освіта як функція суспільства;
- мовна освіта як орієнтація;
- мовна освіта як зростання.

Ми повністю суголосні із думками тих дослідників, які вважають, що мова утворюється із самим народом і є його найприкметнішою ознакою. Це справді життєва потреба, адже через мову люди спілкуються, передають найбільше інформації, проходить соціокультурний обмін. Це не простий засіб спілкування. Адже ми можемо привести безліч прикладів як представники фауни обмінюються звуками та жестами. Мова – це певний інформаційний зв'язок, за допомогою якого люди обмінюються думками й почуттями, збагачуються досвідом попередніх поколінь, гуртуються для захисту, створюють матеріальні й духовні цінності.

Саме тому в фокусі освіти дорослих у Збройних силах України варто проводити навчання захисників Батьківщини на прикладах українського фольклору, історії України, історії українського війська. Україна досить довгий час перебувала в імперських державах Романових, Габсбургів, Османів і весь цей час руйнувалося національне й створювалися умови для руйнування виключно української ідентичності. За допомогою мовної освіти ми сьогодні можемо творити форми й образи саме національної культури.

Враховуючи тенденції глобалізаційного світу, ми б не хотіли, щоб нас звинуватили в опануванні образів власної нації. Ми розуміємо, що існує дуже тонка грань між націоналізмом і шовінізмом. Саме тому дорослих, яких вчать захищати інтереси нації зі зброєю в руках, варто навчати й соціально-політичним тонкощам. Треба вивчати, розуміти, співвідносити з національними інтересами, інонаціональні, інтернаціональні, наднаціональні. Як приклад, звернемося до лірики Великого Кобзаря, який у низці творів «Гайдамаки», «Тарасова ніч», «Іван Підкова» розбудовував традиції осмислення історичних контактів різних етносів і держав, стверджував існування української національної свідомості на протигагу великодержавницькій концепції народів Російської імперії [6, с. 46].

Окрім цього, мовна освіта передбачає формування базових знань про Батьківщину, народ, його звичаї й традиції, духовні надбання. У поезії Василя Симоненка як найвлучніше сказано: «Можна все на світі вибирати, сину, вибрати не можна тільки Батьківщину» [7, с. 4].

Мовна освіта є вкрай важливою функцією суспільства. Зі зникненням мови зникає і народ, його жива культура. Втрачається увесь духовно-культурний світ

цінностей, що творився на ґрунті мови. Народ, який втрачає мову, асимілюється, розчиняється, зникає в іншій нації. Історія не знає прикладів, щоб асимільований народ, який втратив мову, відродився. Такі групи завжди є меншовартісними, вторинними. Ось чому слід не тільки на словах визнавати право української мови на широке вживання в суспільному житті, а й кожному з нас повсюдно спілкуватися нею, в тому числі й у Збройних силах України.

Мовна освіта в Збройних силах України має виступати і як орієнтація певної поведінкової сфери. Від офіцерсько-сержантського складу до солдатського має бути утверджений мовний етикет – «національний кодекс словесної добропристойності», що охоплює засоби ввічливості, орієнтовані на вираження поваги до співрозмовника та дотримання власної гідності [8, с. 14]. Він є органічною складовою культури поваги, комунікативних взаємин, соціальної культури загалом. Тут найбільш виявляється стан духовної вартості, етичної орієнтації суспільства.

До формул мовного етикету належить і такий її елемент, як присяга, відома різним народам із найдавніших часів. Українська традиція присяги сягає своїми коренями давнини. Як зразки можемо назвати присяги на іконах, штандартах, зброї. Фетишистські уявлення українців вказують на те, що той, хто присягнув і порушив слово, буде неодмінно покараний, зраднику не місце у цьому житті.

Аналізуючи українську усну народну творчість, ми також знаходимо приклади, що присяга є надзвичайно важливим дійством, формуючи ціннісно-моральні устами в житті народу. «Будь господарем свого слова», «Наймогутніша зброя – слово», «За слово і честь, хоч голову з плеч», «Слово – не стріла, а глибше ранить» та ін.

Мовна освіта в Збройних силах України має виступати й у площині особистісного зростання кожного. Головними характеристиками тут виступають мислення й пізнання. Як ми вже зазначали, для людини важлива не лише комунікація сама по собі, а й мовленнєве мислення. Цей процес достатньо складний, що йде від конкретно-чуттєвого рівня до понятійного. Поняття закріплюються в словах і в процесі мисленневих операцій порівнюються, зіставляються, протиставляються, поєднуються чи розподіляються. Отже, мислити – це означає оперувати поняттями у мовній формі, мовному вираженні.

Також використовуючи мову, як засіб пізнання, ми орієнтуємося не стільки на власний досвід, скільки на досвід соціальний. У цьому варіанті мовна освіта дозволяє нам скористатися сумою знань про оточуючий світ, який нагромаджений чи попередніми поколіннями, чи представниками із інших сфер діяльності. Наприклад, ми можемо вивчати стратегію й тактику, яку застосовували козаки, при чому не перебуваючи в цій історичній епосі. Або ж вивчати, яку військову техніку чи способи ведення війни можна використовувати в сухопутних військах, аналізуючи діяльність повітряних чи військово-морських військ.

Ми можемо у цьому дослідженні не звернути увагу на таке явище як копролалія, яке, на жаль, присутнє в житті сучасних українців, в тому числі й військових. Це паталогічна схильність до вживання непристойних, цинічних, образливих слів і виразів, до бруднослів'я. Вживання вульгаризмів, лайок переростає у таку собі мовну звичку й людина перестає розуміти, що така мова є «брудною», енергетично веде до руйнування, а не творчості.

Як підтвердження, звертаємося до досліджень Г. Скуратівської, яка запевняє, що мова – це енергія, яка гармонізує фізичний стан людини, стабілізує її психіку [10, с. 362]. Мова має досить унікальну функцію – номінативну, або називання. Іншими словами, ми називаємо все, що нас оточує – предмети, явища, імена, процеси, почуття тощо. Якщо ми не творимо своїх назв, то потім відбувається процес запозичення, а інколи й калькування із інших мов. Такі слова ми називаємо іншомовними. То вульгаризми чи лайка під дію цієї функції не підпадають. Мовою фізики вони мають не позитивний заряд, а негативний, діють на нашу психіку руйнівню. І цей процес проходить непоміченим, проте з часом ми констатуємо факт мовного зубожіння.

Уникати бруднослів'я потрібно у різних сферах життя. Варто пам'ятати, що добрим, чистим словом, індукуючи й сприймаючи постійні енергетичні потоки однієї частоти, ми проходимо своєрідну «енерготерапію», а перебуваючи на іншій («чужій») частоті, виснажуємося, утрачаємо гармонію, що призводить до стресових ситуацій, які викликають як психічні, так і фізіологічні захворювання.

На завершення нашого дослідження не оминемо питання культури мовлення, яке починається із самоусвідомлення мовленнєвої особистості. Вона зароджується й розвивається там, де носіям національної мови не байдуже, як вони говорять і пишуть, як сприймається їхня мова в різних суспільних середовищах, а також у контексті інших мов. Тобто військовослужбовці мають чітко розуміти, що культура мови є певною мовленнєвою моделлю, яка лежить в основі мовної свідомості й служитиме зразком протягом всього життєвого циклу спілкування.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Однією із основних умов формування соціально активної, культурної та духовно багаті особистості є набуття військовослужбовцями комунікативних компетенцій, суть яких полягає не стільки в базі знань чи умінь і навичок вільно й грамотно володіти українською мовою, скільки в досвіді передачі цих умінь та формуванні ціннісних пріоритетів. Не володіючи досконало багатством української мови, громадянин не буде спроможним розвинути свою думку, оформити діловий документ, грамотно й переконливо представити професійні інтереси, а від цього будуть гальмуватися функції, покладені на нього суспільством. Виступаючи в різних площинах, від життєвої потреби до рівнів зростання, мовна освіта є однією із пріоритетних часток освіти дорослих взагалі. Це певний оригінальний «ідентифікатор нації», над вдосконаленням якого потрібно постійно працювати.

Кожний військовослужбовець, даючи присягу на вірність служіння нації, безумовно має поважати її мову, працювати над вдосконаленням грамотності, рівнем особистої освіченості та культури.

До подальших питань дослідження можна віднести насамперед дослідження щодо модернізації мовної освіти в Збройних силах України, заходів підвищення мовної свідомості та мовної поведінки військовослужбовців тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 15.09.2020).
2. Національна доктрина розвитку освіти URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text> (дата звернення: 15.09.2020).
3. Євсєєва Г. Роль державної мови в національній інтеграції та зміцненні єдності держави URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_01\(4\)/10egpzed.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_01(4)/10egpzed.pdf) (дата звернення: 15.09.2020).
4. Ющук, І. П. Мова наша українська: ст., виступи, роздуми [ред. В. Й. Клічак]. Київ: Вид. центр «Просвіта», 2001. 144 с.
5. Дьюї, Д. Демократія і освіта [пер. з англ. М. Олійник, І. Босак, Г. Пехник]. Львів: Літопис, 2003. 294 с.
6. Забужко, О. С. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу. Київ: Факт, 2009. 146 с.
7. Симоненко, В. У твоєму імені живу. Київ: Веселка, 1994. 82 с.
8. Селіванова, О. Д. Українська мова за військово-професійним спрямуванням [навч.-метод. посібник]. Львів: АСВ, 2010. 218 с.
9. Радевич-Винницький, Я. Етикет і культура спілкування. Львів: Сполом, 2001. 223 с.
10. Скуратівська, Г. Рідна мова як важливий чинник національно-духовного виховання. Проблеми гуманізації навчання та виховання у вищому закладі освіти: Матеріали шостих Ірпінських міжнародних педагогічних читань. Ірпінь, 2008. С. 360–363.

REFERENCES

1. Constitution of Ukraine Retrieved 15.09.2020, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (in Ukr.)
2. National doctrine of education development. Retrieved 15.09.2020, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text> (in Ukr.)
3. Evseeva G. The role of the state language in national integration and strengthening the unity of the state. Retrieved 15.09.2020, from [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_01\(4\)/10egpzed.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_01(4)/10egpzed.pdf) (in Ukr.)
4. Yushchuk, I. P. (2001). Our Ukrainian language: art., speeches, reflections. Kyiv: Ed. Enlightenment Center. 144 p. (in Ukr.)
5. Dewey, D. (2003). Democracy and Education [trans. from English M. Oliynyk, I. Bosak, G. Pekhnyk]. Lviv: Litopys. 294 p. (in Ukr.)
6. Zabuzhko, O. S. (2009). Shevchenko myth of Ukraine. An attempt at philosophical analysis. Kyiv: Fakt. 146 p. (in Ukr.)
7. Symonenko, V. (1994). I live in your name. Kyiv: Veselka. 82 p. (in Ukr.)
8. Selivanova, O. D. (2010). Ukrainian language for military-professional direction [teaching method. manual]. Lviv: DIA. 218 p. (in Ukr.)
9. Radevich-Vinnytsky, J. (2001). Etiquette and culture of communication. Lviv: Spolom. 223 p. (in Ukr.)

10. Skuratovska, G. (2008). Native language as an important factor in national and spiritual education. Problems of humanization of teaching and education in higher education: Materials of the sixth Irpin international pedagogical readings. Irpin. S. 360–363. (in Ukr.)

РЕЗЮМЕ

Татьяна Ворона,
Национальный университет обороны Украины
имени Ивана Черняховского
Анна Ворона,
Национальный университет обороны Украины
имени Ивана Черняховского

Обучение иностранным языкам взрослых в вооруженных силах Украины

Статья посвящена обучению иностранным языкам взрослых в Вооруженных силах Украины. Основное внимание сосредоточено на роли государственного языка, как объединяющего фактора нации. Ориентируясь на концепцию «Образование в течение жизни», автора акцентируют, что особое внимание следует уделять развитию компетентной составляющей роста каждой личности, особенно обучению иностранным языкам. В исследовании подчеркивается, что обучение иностранным языкам может выступать в нескольких плоскостях как жизненная потребность, функция общества, ориентация и рост, каждому из которых должно быть уделено должное внимание.

Ключевые слова: обучение иностранным языкам взрослых; обучение иностранным языкам в Вооруженных силах Украины; национальные интересы; речевой этикет; копролалия.

SUMMARY

Tetiana Vorona,
National Defence University of Ukraine
named after Ivan Cherniakhovskiy
Anna Vorona,
National Defence University of Ukraine
named after Ivan Cherniakhovskiy

Language education of adults in the Ukrainian armed forces

Introduction. *Humanity has experienced many wars and conflicts in its history, but the vectors of unity and democracy, civilized solution of problems and the development of culture have always been priority. Education, namely its linguistic aspect, played a key role in establishing trust and understanding, establishing dialogue.*

Considering the realities, speech can act as a unifying factor in society, performing various roles: both as a means of communication, and as a material carrier of information, or the ideological spirit of the nation.

Focusing on the language education of adults, in this study we will focus on the role of the state language of Ukraine in the Armed Forces. Note that for the concept of "language education" in the scientific literature in English there are 2 terms - "language acquisition" and "language learning", where the first term - literally "language acquisition" - is used mainly in the study of the first, most often the native language ... The native language for most of the population of our country is still Ukrainian.

There is a certain logical identity in the research topic itself: language education for adults is relevant in the conditions, and the language itself acts as a unifying factor of the nation, according to the Basic Law of Ukraine, "the state ensures the comprehensive development and functioning of

the Ukrainian language in all spheres of public life throughout Ukraine”, and “ the defense of its sovereignty, territorial integrity and inviolability is entrusted to the Armed Forces of Ukraine. ”

Purpose. *is the analysis of issues of language education of adults in the Armed Forces of Ukraine.*

Methods. *At different stages of scientific research, the following research methods were used: theoretical (analysis and comparison of sources on the problem under study, study of work experience in adult education) and empirical (study of issues of language education of adults in the Armed Forces of Ukraine).*

Results. *As a subject of research, language education of adults is not only in the plane of the scientific interests of linguists, teachers, psychologists, and literary critics. This branch of education and its development is of interest to everyone who wants full realization in life. After all, knowing the language, speech etiquette, a person can not only communicate effectively, but also quickly navigate the flow of information, analyze, make decisions, draw conclusions. That is why we are convinced that language education should be given special attention, implementing the foundations of the concept of "Education throughout life".*

Originality. *There is no people without language. Language is a definite “identifier” of a nation even in a globalized world. Through it, respect for their people, their history and culture is instilled, the foundations of the integral inner world of the individual, its national self-education, and people's worldview are laid. These processes are not permanent and cannot end at a certain stage of education. But the issues of language education should be paid attention to throughout life.*

Conclusion. *One of the main conditions for the formation of a socially active, cultural and spiritually rich personality is the acquisition by military personnel of communicative competencies, the essence of which is not so much in the knowledge base or skills and abilities to fluently and competently speak the Ukrainian language, but in the experience of transferring these skills and the formation of value priorities. Language education for adults in the Armed Forces of Ukraine is the key to the development of the Ukrainian nation based on national unity, dignity and self-esteem, that we are the people of the European community.*

Key words: *language education for adults; language education in the Armed Forces of Ukraine; national interests; speech etiquette; coprolalia.*